

Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителя фізичної культури

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (м. Суми)

Постановка наукової проблеми та її значення. Фізичне виховання громадян пов'язано, насамперед, з особистістю вчителя фізичної культури, його професійними знаннями, педагогічною майстерністю та професійною компетентністю. Адже вчитель фізичної культури повинен бути одним із найбільш компетентних фахівців, які проводять і координують дії щодо плану роботи школи з фізичного виховання, спорту, рекреації й туризму, організації роботи учнів на уроках фізичної культури та позаурочних заняттях, взаємодії з педагогічним колективом, батьками у створенні оптимальних умов для фізичного виховання й ведення здорового способу життя учнями. У нинішніх умовах залучення України до загальносвітових соціально-економічних і культурних процесів, до європейської інтеграції, зокрема в освіті, визначає питання компетентнісного підходу до професійної підготовки вчителя фізичної культури важливим аспектом державної освітньої політики, а також педагогічної теорії й практики.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. У вітчизняній і зарубіжній науці розроблено теоретичне підґрунтя для розв'язання зазначеної проблеми. Так, теоретичні й методичні засади компетентнісного підходу в системі вищої та загальної середньої освіти висвітлено в працях В. Байденко, Н. Бібік, І. Зимньої, І. Єрмакова, Н. Кузьміної, В. Лозової, О. Пометун, М. Степка, А. Хуторського, В. Хутмахера та інших. Теоретичні й практичні основи професійної підготовки вчителя фізичної культури до педагогічної діяльності, сутність і специфіку педагогічних умінь, механізми їх формування в професійно-педагогічній підготовці досліджено в працях М. Віленьського, Л. Лубишевої, А. Матвєєва, Л. Суценко, Б. Шияна та інших. У роботі [5] розглянуто функціональну специфіку професійної компетенції, у публікаціях [3], [4] – ієрархію компетентностей учителя фізичної культури.

Аналіз наукової літератури дає підставу констатувати, що проблема компетентнісного підходу до професійної підготовки вчителя фізичної культури ще не отримала належного теоретичного обґрунтування та практичної апробації.

Завдання дослідження – провести науково-методичний аналіз проблеми застосування компетентнісного підходу та обґрунтувати структурно-функціональну модель компетентнісно-орієнтованої підготовки вчителя фізичної культури.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Теоретичні основи компетентнісного підходу щодо підготовки вчителя фізичної культури визначаються сутністю понять, покладених в основу їх розробки. У своєму дослідженні ми дотримуватимемося однієї з найбільш відомих моделей компетентнісного підходу, розробленої в рамках програми TUNING («Настройка освітніх структур»), спрямованої на реалізацію цілей Болонської декларації на університетському рівні, яка ставить завдання «визначення точок конвергенції й вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій за рівнями в термінах компетенцій і результатах навчання» [8, 32].

Нині системи освіти різних країн Європи, у т. ч. й України, при всій їх культурно-національній різноманітності та специфіці економічного розвитку характеризують *дві тенденції* а саме:

- *по-перше*, перехід до професійних стандартів, що ґрунтуються на високих результатах;
- *по-друге*, системний опис кваліфікацій у термінах професійних компетенцій.

Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти у 2008 р. розроблено *«Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти»*, в основу нового покоління якого покладено компетентнісний підхід через формування нової системи діагностичних засобів із переходом від оцінки знань до оцінки компетенцій та визначення рівня компетентності в цілому [2; 2–8]. Запропоноване в європейському проєкті TUNING поняття «компетенцій» уключає не тільки когнітивну й операційно-технологічну складові частини, але й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову сторони (результати освіти, знання, уміння, систему ціннісних орієнтацій). У формуванні компетенції вирішальну роль відіграє не тільки зміст освіти, а й організація освітнього процесу, освітні технології, уключаючи самостійну роботу студентів тощо. Треба підкреслити узагальнений, інтегральний характер поняття «компетенція» стосовно понять «знання, уміння», «навички». Отже [2, 8–12]:

– *компетентність* – це інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника ВНЗ для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності;

– *компетенція* включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати та розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття та життя з іншими в соціальному контексті). Це предметна область, у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності;

– *ключові компетенції (міжпредметні та надпредметні)*, що визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв’язувати актуальні індивідуальні, соціальні та інші проблеми;

– *професійні компетенції* – це компетенції (*загальнопрофесійні; спеціалізовано-професійні*), які мають узагальнений характер, притаманний професіоналу й визначаються вимогами конкретних професійних стандартів на основі європейських аналогів та кваліфікаційною характеристикою професії працівника.

Таким чином, застосування компетентнісного підходу до професійної підготовки випускників ВНЗ припускає досягнення інтегрованого кінцевого результату освіти, який може розглядатися як сформованість у випускника ключових [6] і професійних компетенцій [1; 2] як єдності узагальнених знань та вмінь, універсальних здатностей і готовності до розв’язання великих груп завдань – від особистих до соціальних, професійних і спеціальних професійних компетенцій, що визначають володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, готовність до інновацій у професійній галузі. Це потребує розробки якісно нової методичної системи, яка б ураховувала взаємний вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на її розвиток та спрямованості на набуття майбутнім учителем фізичної культури необхідних компетенцій і подальший саморозвиток у професійній діяльності.

Поведінку комплексних, складних систем, а також особливості їхньої взаємодії з довкіллям неможливо пояснити однією причиною, оскільки на систему завжди впливає сукупність декількох чинників [1, 420]. Тому, щоб компетентнісно-орієнтована методична система професійної підготовки вчителя фізичної культури була функціональною, вона має враховувати характер соціального замовлення на підготовку висококваліфікованих компетентних учителів фізичної культури, цілі, принципи й зміст професійної підготовки студентів, а також обов’язково містити елементи планування, контролю, аналізу та коригування педагогічного процесу (зворотні зв’язки). Якщо говорити про професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури, то за компетентнісного підходу зв’язок компонентів методичної системи відмінний від простого ієрархічного підпорядкування зверху вниз. Схема є складною, відкритою, динамічною, за результатами проміжного контролю може бути доповнена новими компонентами й складниками (рис. 1).

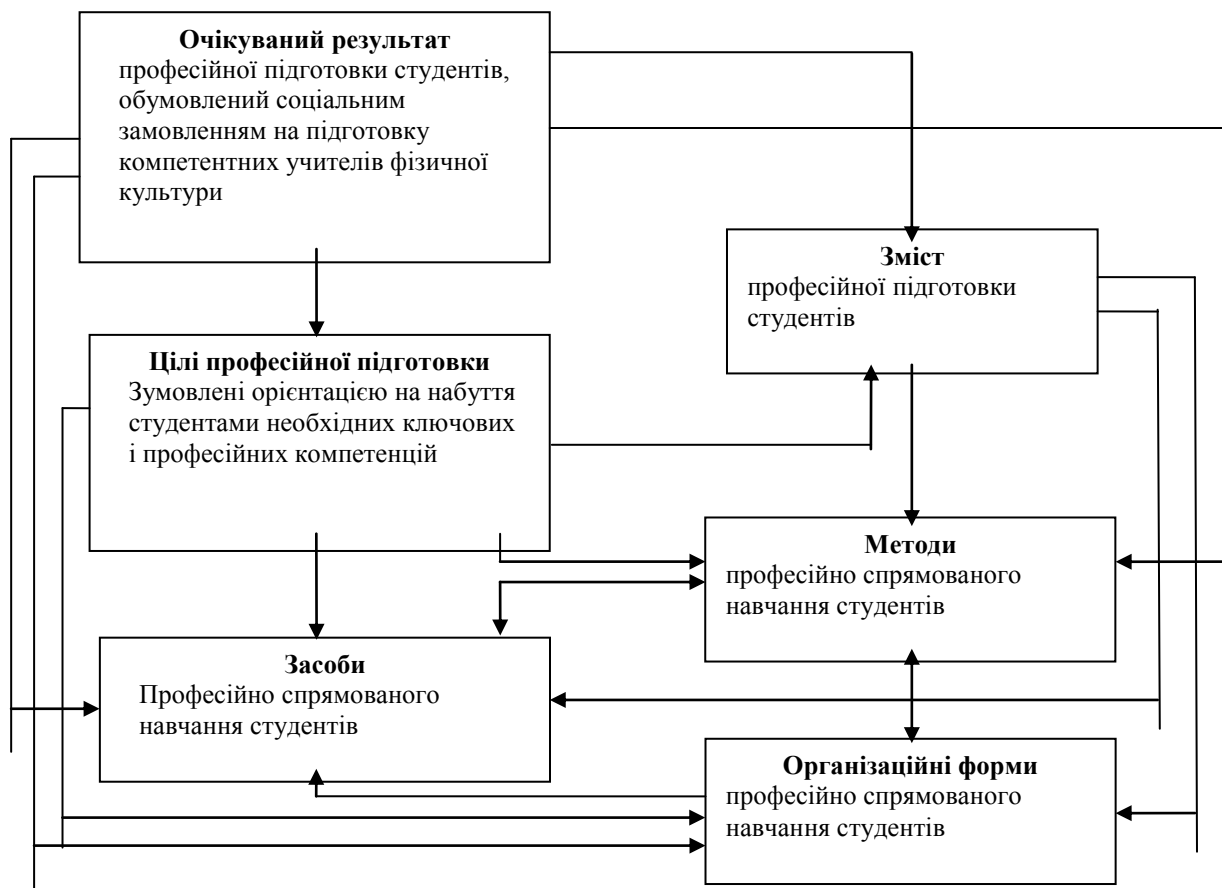

Рис.1. Структура компетентнісно-орієнтованої методичної системи професійної підготовки вчителя фізичної культури

Отже, компетентнісний підхід дає змогу уявити професійну компетентність учителя фізичної культури, що складається з низки компетенцій, які можуть бути об'єктивно спостережені, із певною точністю виміряні й цілеспрямовано сформовані в освітньо-професійному процесі.

Засновуючись на результатах робіт [4; 5; 7] та інших, ми виділяємо такі основні характеристики професійної компетентності вчителя фізичної культури:

- особистісно-гуманна орієнтація;
- здатність до системного бачення педагогічної реальності у сфері фізичної культури й системних дій у професійно-педагогічній ситуації;
- володіння сучасними педагогічними методиками (технологіями), пов'язаними з культурою комунікації, взаємодії з інформацією та її передачі учням;
- здатність до інтеграції вітчизняного, зарубіжного, історичного й сучасного інноваційного фізкультурно-оздоровчого досвіду;
- креативність у професійній сфері;
- наявність рефлексивної культури.

Компетентнісний підхід дає змогу реалізувати в освітньому процесі основні положення професійної підготовки вчителя фізичної культури [5; 7]:

- засвоєння й реалізація в професійній підготовці нормативів праці та поведінки, напрацьовані в процесі культурно-історичного розвитку суспільства;
- особистісно-професійний розвиток студента, який розглядається як результат установалення взаємозв'язку між двома лініями переходів: «повноцінна діяльність – повноцінний інтелект – повноцінна особистість» та «повноцінна спільна діяльність – повноцінний колектив – повноцінна особистість»;
- наступність у формуванні різних рівнів самосвідомості особистості (професійної, духовної й фізичної), які обумовлюють становлення її світогляду;

– системну організацію навчально-виховного процесу, що передбачає виконання двох взаємопов'язаних вимог: планомірне формування цілісної професійної діяльності й цілісної особистості, що визначає логіку розвитку засобів педагогічного управління життєдіяльності студентів; переходу «від загального до особистісного» при засвоєнні навчального змісту кожного рівня та підбору для окремого студента відповідного переліку навчальних і виховних ситуацій.

Вищезазначене дає змогу охарактеризувати структурно-функціональну модель компетентнісно-орієнтованої підготовки майбутнього вчителя фізичної культури, яка може, на наш погляд, складатись із чотирьох взаємопов'язаних блоків: управлінського, змістового, процесуального та результативного.

Управлінський блок уключає в себе визначення цілі й завдань фізкультурної освіти фахівця, сформоване на основі системного аналізу професійної діяльності вчителя фізичної культури; визначення змісту освіти, здатного реалізувати поставлену ціль, тобто визначення та розробка структури процесів, у яких реалізуються гнучкі підсистеми. Основними завданнями компетентнісно-орієнтованої підготовки вчителя фізичної культури доцільно вважати: 1) формування в майбутніх фахівців професійних знань; 2) опанування студентами необхідним комплексом педагогічних умінь і навичок; 3) засвоєння ними досвіду творчої педагогічної діяльності у сфері фізичної культури й спорту; 4) формування в студентів системи ціннісно-емоційних ставлень до педагогічної теорії, теорії фізичної культури, педагогічної діяльності й процесу підготовки до неї. Розв'язання цих завдань із погляду компетентнісного підходу передбачає формування таких знань і вмінь:

– узагальнених теоретичних знань про природу, здоров'я та професійну діяльність і зв'язків між ними. Основні функції цих знань – світоглядна підготовка;

– умінь розуміти організаційну структуру професійної діяльності та інтегровану міждисциплінарну специфіку фізичної культури, її зв'язок із комплексом дисциплін соціально-гуманітарного й професійного блоків;

– умінь оцінювати стандарти, навчальні плани та освітні методики з погляду впливу на фізичний і духовний аспекти здоров'я суб'єктів навчально-виховного процесу;

– умінь надати оцінку екологічним, правовим, виробничим явищам (які вивчаються або трапляються в житті) із точки зору сучасної соціокультурної, фізкультурно-оздоровчої ситуації тощо.

Змістовий блок уключає ті елементи змісту фізкультурної освіти (дисципліни, теми, програмні питання тощо), які забезпечують його спрямованість на формування професійно-особистісних компетенцій студентів. Важливо, щоб зміст фізкультурної освіти відбивав загальні цільові орієнтири студента й викладача, в його основу покладено духовно-фізичну сутність фізичної культури в єдності її соціокультурного й соматопсихічних компонентів при провідній ролі першого. Науково обґрунтований відбір змісту професійної підготовки є однією з основних умов продуктивності пошуків оптимізації освітнього процесу та структурується в логіці навчальної, навчально-професійної й квазіпрофесійної (професійно-подібної) діяльності.

Процесуальний блок уключає цілісну систему видів діяльності, засобів і дій, які орієнтують студента на інтеграцію професійного, духовного й фізичного в його майбутній професійній діяльності. При цьому формування компетенцій учителя фізичної культури вимагає включення навчальної діяльності студентів в аналог майбутньої професійної праці, який представляється різними формами квазіпрофесійної діяльності. Це професійна за змістом і навчальна за формою реалізації через рольові й проєктивні методики моделювання педагогічної діяльності (контекстне навчання), що формує, удосконалює методичні вміння майбутнього вчителя, стимулює його до самоаналізу та професійного самовдосконалення.

Результативний блок розглядається як ефективна, універсальна зовнішня оцінка студента, що характеризує здатність випускника до адаптації в змінних умовах навколишнього світу й підвищеній динамічності професійної діяльності.

Отже, сукупність цілей і педагогічних завдань, змісту, організаційних форм та методів навчальної діяльності студентів, а також ситуацій їх соціально-психологічної взаємодії, що регулюється ціннісно-нормативною системою педагогічної діяльності, системи діагностики процесу підготовки й складає професійний контекст компетентнісно-орієнтованої підготовки вчителя фізичної культури.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителя фізичної культури, який ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітньої діяльності, потребує подальшого наукового дослідження, оскільки він вимагає від учасників навчально-виховного процесу кардинально змінювати як ціль, так і вектор

змісту вищої фізкультурної освіти: від передачі знань і вмінь предметного змісту до формування розвиненої особистості із життєвими й професійними компетенціями.

Описано основні характеристики професійної компетентності та розроблено структурно-функціональну модель компетентнісно-орієнтованої підготовки вчителя фізичної культури в контексті майбутньої професійної діяльності (управлінський, змістовий, процесуальний та результативний блоки).

Убачаємо в пошуку моделей інтегрованої системи різнорівневої підготовки вчителя фізичної культури в сучасних умовах, виходячи із соціокультурної обумовленості освітньої політики, концепції творчості як фундаментальної основи життєдіяльності людини.

Список використаної літератури

1. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова та ін. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
2. Комплекс нормативних документів для розроблення складових систем галузевих стандартів вищої освіти / за заг. ред. В. Д. Шинкарука ; уклад. : Я. Я. Болубаш, К. М. Левківський – К. : МОН України, ПТІЗО, 2008. – 24 с.
3. Muszkieva R. До питання компетенції вчителя фізичного виховання сучасної школи / R. Muszkieva, О. В. Скалій // Професійні компетенції та компетентності вчителя : матеріали регіонального наук.-метод. семінару. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – С. 122–124.
4. Омеляненко І. О. Теоретичні основи компетентнісного підходу щодо підготовки вчителя фізичної культури / І. О. Омеляненко // Професійні компетенції та компетентності вчителя : матеріали регіональної наук.-практ. семінару. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – С. 117–118.
5. Фазлеев Н. Ш. Компетентностно ориентированный подход к профессиональной подготовке педагога по физической культуре и спорту / Н. Ш. Фазлеев // Теория и практика физической культуры, 2008 – № 12 – С. 9–12.
6. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002 / А. В. Хуторской // Центр «Эйдос». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.eidos.ru/news/compet
7. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2001. – Ч. 1. – 272 с.
8. Tunning Education Structures in Europe. 2nd Edition. – [Elektronik resource]. – Mode of access : <http://tuning.unideusto.org>. – 2008. – 126 p.

Анотації

У статті здійснено науково-педагогічний аналіз проблеми компетентнісного підходу до професійної підготовки вчителя фізичної культури. Визначено місце ключових і професійних компетенцій у системі вимог до випускника, розглянуто розроблену методичну систему професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури та досліджено основні її складники. У контексті майбутньої професійної діяльності схарактеризовано структурно-функціональну модель компетентнісно-орієнтованої підготовки вчителя фізичної культури, яка включає взаємопов'язані блоки: управлінський, змістовий, процесуальний, результативний.

Ключові слова: професійна підготовка, вчитель фізичної культури, компетентнісний підхід, професійна компетентність, методична система, структурно-функціональна модель, студенти.

Игорь Иванович. Компетентностный подход к профессиональной подготовке учителя физической культуры.

В статье проведен научно-педагогический анализ проблемы компетентностного подхода к профессиональной подготовке учителя физической культуры. Определено место ключевых и профессиональных компетенций в системе требований к выпускнику, рассмотрена разработанная методическая система профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры, исследованы основные её составляющие. В контексте будущей профессиональной деятельности охарактеризована структурно-функциональная модель компетентностно-ориентированной подготовки учителя физической культуры, которая включает взаимосвязанные блоки: управленческий, содержательный, процессуальный, результативный.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, учитель физической культуры, компетентностный подход, профессиональная компетентность, методическая система, структурно-функциональная модель, студенты.

Ihor Ivaniv. Competence Approach to Professional Preparation of Physical Culture Teacher. *The article presents scientific-pedagogical analysis of the problem of competence approach to professional preparation of a physical culture teacher. It was defined the place of key and professional competences in the system of demands for a graduating student, there were also examined its main constituent parts. In the context of future professional activity it was characterized a structural and functional model of competence-oriented preparation of a physical culture teacher that includes the following interconnected blocks as managerial, meaningful, procedural, effective.*

Key words: professional preparation, physical culture teacher, competence approach, professional competence, methodological system, structural-functional model, students.